

РОЗВИТОК ШКІЛ З РОСІЙСЬКОЮ МОВОЮ НАВЧАННЯ У КОНТЕКСТІ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ В УРСР (50-60-ТІ РОКИ ХХ СТ.)

С. М. Шевченко,

*кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник лабора-
торії історії педагогіки, Інститут педагогіки НАПН України,
e-mail: ip.istp@gmail.com*

У статті проаналізовано діяльність шкіл з російською мовою навчання в контексті диференціації загальної середньої освіти в УРСР (50-60-ті роки ХХ ст.); розкрито питання організації навчального процесу в школах з російською мовою навчання; показано розвиток мережі цих навчальних закладів на території України.

Ключові слова: *школи з російською мовою навчання, організація навчального процесу, програми, навчальні плани, предмети, зовнішня диференціація, радянська Україна.*

Постановка проблеми. Сучасна суверенна українська держава передбачає рівні права для всіх національностей, які проживають на теренах України. Розроблена за роки незалежності концепція етнонаціональної політики, що знайшла відображення в Законі про національні меншини в Україні (1992), Конституції України (1996), Рамковій конвенції Ради Європи про захист національних меншин (1997), Національній доктрині розвитку освіти (2002) та ін., є основою для забезпечення прав та інтересів національних спільнот [10]. Глибоке осмислення проблеми історії національних меншин, які мешкали на теренах України, зумовлене потребою розробки практичних рекомендацій з формування національно-культурних програм, підготовки законодавчих і нормативних актів, створення сприятливих умов для всіх етносів в українському суспільстві.

Історіографічний аналіз показав, що у 50-60-ті роки ХХ ст. дослідники зверталися до проблеми діяльності шкіл національних меншин в УРСР. Зокрема, такі науковці як М. Грищенко, С. Гутянський, Н. Лещенко розкривали різні аспекти розвитку освіти шкіл національних меншин.

Аналіз останніх досліджень. Серед сучасних досліджень обраної тематики слід відзначити колективну монографію науковців Інституту політичних і етнонаціональних досліджень НАН України «Національні меншини України у ХХ столітті: політико-правовий аспект» (2000), де розглядається політико-правовий статус національних меншин [11].

Значний інтерес становлять наукові праці сучасних українських істориків педагогіки Л. Березівської, О. Бистрицької, С. Бутівченко, О. Войнолович, Л. Войтової, В. Виноградової-Бондаренко, Н. Брехунець, О. Друганової,

Ю. Легун, В. Курила, С. Мазуренко, Л. Медвідь, К. Мельник, Р. Мирського, О. Наймана, Л. Рябошапко, С. Сисоевої, В. Сергійчука, Б. Ступарика, О. Сухомлинської, Г. Черненко та ін. У руслі означених ними проблем більшою чи меншою мірою аналізуються різні аспекти діяльності шкіл національних меншин, а саме: розвиток і реформування шкільної освіти України у 50-60-х роках ХХ ст. Проте, незважаючи на те, що в історико-педагогічній науці вже нагромаджено знання про роботу шкіл національних меншин, проблема розвитку шкіл з російською мовою навчання в контексті диференціації загальної середньої освіти в УРСР у 50-60-ті роки ХХ ст. не була предметом системного вивчення.

Мега статті. Визначити і схарактеризувати особливості розвитку шкіл з російською мовою навчання в контексті диференціації загальної середньої освіти в УРСР у 50-60-ті роки ХХ ст.

Основна частина. На початку 50-60-х років ХХ ст. відбулися певні зміни в системі освіти, що привели до реформування та часткової демократизації освітньої сфери. Обережна відмова від жорстких політичних схем та ідеологічного тиску безперечно позитивно вплинула на розвиток освіти в УРСР. Водночас держава не випускала її з-під свого контролю, бо ніколи не відмовлялася від своєї русифікаторської політики. Вона лише урізноманітнювала методи та засоби русифікації. Тому докорінних чи кардинальних змін у змісті та характері освіти не відбулося. Якщо в 50-х роках ці процеси набули прихованого характеру, а їх темпи були дещо уповільнені, то з кінця 50-х, і особливо в 60-х роках, мовна політика уряду, спрямована на денационалізацію та зросійщення, знову набирала обертів. Гостро стояла проблема якості підготовки спеціалістів. Переважно вона була низькою, особливо на заочних і вечірніх відділеннях, хоча кількісні показники зростали. Рівень підготовки учнів сільських шкіл порівняно з міськими був значно нижчим.

Вивчаючи систему освіти в радянській Україні в 50-60-х роках, зокрема русифікаторську політику, слід зупинитися на реформі в цій галузі. 25 грудня 1958 року Верховна Рада СРСР прийняла закон «Про зміцнення зв'язку школи з життям і про дальший розвиток системи народної освіти в СРСР», що поклав початок реформуванню школи. Відповідний Закон затвердила й Верховна Рада УРСР 17 квітня 1959 р. Середня освіта в Україні, як і в усьому Радянському Союзі, здійснювалася у два етапи: перший – обов'язкова для всіх дітей шкільного віку восьмирічна неповна середня загальноосвітня трудова політехнічна школа, яка мала готувати їх до суспільно корисної праці; другий етап (9-11 класи) – повна середня освіта і професійна підготовка з кваліфікацією 3-4 розряду [9, с. 17]. Отже, основним завданням у 50-60-х роках був зв'язок школи з життям, посилення політехнізації навчання, що мало задовольнити потреби виробництва в підготовці кадрів, здатних швидко адаптуватися до нових технологій. Водночас створювалися середні школи з виробничим навчанням. До шкільних програм було введено креслення, збільшено кількість години на опанування виробничими навичками [18, арк. 5;

12, с. 195]. Учні в містах почали вивчати верстатну фрезерувальну справу, а на селі – трактор, сільськогосподарську техніку, механізацію у тваринництві тощо. У школах з російською мовою навчання діяли майстерні по металу, дереву й комбіновані. Також школярі проводили літню виробничу практику. Зазначимо, що школи з російською мовою навчання в основному знаходилися в містах.

У законі «Про зміцнення зв'язку школи з життям і про дальший розвиток системи народної освіти в Українській РСР» містилося також положення про те, що батьки мали самі вибирати, мову навчання своїх дітей. На перший погляд, закон справляв враження демократичності у шкільній справі, а насправді сприяв подальшій русифікації України. Адже на рішення батьків впливало пріоритетне становище російської мови в Україні. Глибокий аналіз джерел свідчить, що більшість книжок, журналів, газет, брошур, фахова література й навіть белетристика друкувалися російською мовою. Іншим аргументом на користь російської мови було те, що в більшості вищих навчальних закладів вступні іспити проводилися російською мовою. Починаючи з 1954 р. знання української мови перестало бути обов'язковою вимогою при вступі до ВНЗ республіки. Таким чином, вступники з Російської Федерації мали значно більші шанси витримати вступні іспити, ніж молодь, рідною мовою якої була українська. У 1955 р. на перший курс медичних та фармацевтичних ВНЗ України із загальної кількості абітурієнтів вступали 29,2% – абітурієнтів проживаючих на території республіки, 26,8% – з РСФСР і до 47,7% – проживаючих в інших союзних республіках [9, с. 25].

Глибокі деформації в національно-мовній політиці, що більше визначали характер культурно-ідеологічних процесів в Україні, викликали протест у значній частини інтелігенції республіки та сприяли відновленню руху на захист рідної мови. Дослідниця Л. Шевченко писала: «В архівах зберігся лист письменника М. Руденка, надісланий ним у листопаді 1955 року М. Хрущову, де гостро порушувалося питання про стан української мови у республіці, про те, що на практиці офіційна національно-мовна політика призводить фактично до протиставлення російської мови українській, повсюдно, за рідкісними винятками, в навчальній, політико-виховній і масовій роботі серед населення українська мова замінюється російською» [24, с. 45]. Представники творчої інтелігенції рішуче виступили проти шкільного закону 1958 р. У листі М. Рильського і М. Бажана, опублікованому 22 грудня 1958 р. в газеті «Правда», наголошувалося: «...єдино правильним розв'язанням питання про вивчення мов у середній школі є рішення (якщо говорити, зокрема, про школи Української РСР) про обов'язкове і рівноправне вивчення і української, й російської мов у всіх школах УРСР» [12, с. 17]. Про цей закон як інструмент русифікації українського шкільництва писав у листі до А. Малишка молодий учитель з Горлівки В. Стус: «На Донбасі (та й чи тільки) читати українську мову в російській школі – одне недоумство... Одна усна заява батьків – і діти не будуть вивчати мови народу, який виростив цих батьків... Обов'язково – німецьку, французьку, англійську мови, крім рідної...» [12, с. 17-21]

Переважно російською мовою здійснювався весь навчальний процес у вищій школі. Як зазначає Н. Брехунець, з 143 викладачів Чернівецького медичного інституту лише 13 осіб проводили заняття українською мовою [14, с. 137]. Навчання російською мовою здійснювалося навіть у тих ВНЗ, де основну масу студентів становили вихідці з українських сіл, наприклад в Українській сільськогосподарській академії. Із 50 кафедр 45 викладачі Київського медичного інституту також користувалися тільки російською мовою [14, с. 10-21]. Дослідник Р. Попп вказує і на таку перевагу – російськомовні школи мали значно кращу матеріально-технічну базу, а отже, й умови праці, були краще укомплектовані кадрами. Крім того, учителям російської мови і літератури встановлювалася вища заробітна платня [13, с. 111].

Про русифікаторську політику влади свідчать і інші тогочасні документи Міністерства освіти України, зокрема доповідна записка до ЦК КПУ і Ради Міністрів УРСР від 23 січня 1960 р. «Про заходи по поліпшенню викладання російської мови у школах Української РСР». XXII з'їзд КПРС, що відбувався 17-31 жовтня 1961 р. і затвердив нову національну програму, де проголошувалася ідея «злиття націй» і визначалася політика відвертої русифікації. Все це сприяло ще більшому зміцненню позицій російської мови в Україні, яка стала обов'язковою мовою в офіційному житті. Це пояснюється тим, що за рахунок асиміляції населення збільшувалася кількість російськомовного населення; ставала відчутною зрусифікованість значної частини населення УРСР. Росіяни переважали й серед висококваліфікованої, технічної, наукової і викладацької інтелігенції, а також становили значну частку в керівному апараті УРСР [16, арк. 108-111]. Порівняно з росіянами інші національні меншини, зокрема євреї, були задіяні в медицині та мистецтві, молдавани, угорці, поляки, болгары, були в основному вчителями в національних школах і становили незначний відсоток від загальної кількості інтелігенції.

У розглядуваний період збільшувалася кількість шкіл з російською мовою навчання. Підтверджують це і статистичні дані. Якщо за дослідженнями М. Заковича, у 1955/56 н.р. в УРСР 25 034 – українські школи, а російські – 4051 (14 %), то в 1959/60 н.р. російських шкіл було вже 4192 (14,5%), а на 1965/1966 рр. – 15,8% [15, с. 172]. Із збільшенням шкіл з російською мовою навчання зменшувалась кількість українських шкіл з українською мовою навчання (за 1959/60 н.р. загальна кількість скоротилась на 58 одиниць). У 1960/1961 н.р. кількість шкіл з українською мовою навчання становила 68,7%, проти 86% у 1955-1956 рр. від їх загальної кількості [16, арк. 108-111]. За переписом 1959 р., в УРСР проживало 32158,4 тис. Українців [7, с. 186]. З них рідною визнали українську 93,5%, а російську – 6,45%. Порівняно з 1926 р. відсоток українців, які визнавали рідною українську мову, скоротився на 0,9% [7, с. 188; 6, с. 54]. І це, незважаючи на те, що в 1959 р. до складу УРСР уже входили Галичина, Буковина, Закарпаття, Волинська й Рівненська обл. із цілком українськомовним населенням.

У межах України в 1959 р. високою була частка росіян серед усього населення: в Луганській (39,0%), Донецькій (38,2%), Харківській (25,6%), Запо-

різькій (24,7%), Одеській (20,7%), Дніпропетровській (17,6%), Херсонській (14,1%) областях, у м. Києві (13,1%). Значна більшість із них проживала в містах (в 1989 р. — 87,6%), міських поселеннях індустріальних областей (Донецька, Луганська, Дніпропетровська) та областей Західного регіону (Волинська, Івано-Франківська, Львівська, Рівненська, Тернопільська). У 13 областях відсоток росіян, які проживають у міських поселеннях, коливається від 80 до 90%. В 3-х регіонах (Кіровоградська, Сумська та Херсонська області) цей показник становить від 70 до 80 % [6, с. 111].

Враховуючи чисельність російської національної меншини в УРСР у 50-60-ті роки, і відкривалися школи з російською мовою навчання по всій Україні. У цей період функціонували такі типи навчальних закладів: школи робітничої й сільської молоді, роздільні і спільні, змішані (двомовні та тримовні школи), денні середні школи, вечірні (змінні) й заочні середні школи працюючої молоді; школи-інтернати, спеціальні школи-інтернати для дітей з вадами фізичного і розумового розвитку; технікуми та інші середні й вищі навчальні заклади. Як стверджує Л. Д. Березівська «Основними напрямками диференціації для ШРМ були такі: розподіл учнів за територіальним критерієм (міська й сільська молодь), віковим критерієм (від 14 до 18 років); організація профільного навчання (у ШРМ – промисловий, у ШСМ – сільськогосподарський); поглиблене вивчення низки профільних предметів (тваринництво, рослинництво); доповнення основної класно-урочної форми навчання іншими формами – індивідуальні та групові консультації, сесійна форма навчання» [5, с. 62]. На думку дослідниці «Зовнішня диференціація організації шкільної освіти ґрунтувалася не на здібностях і нахилах учнів, а на їхній належності передусім до певної статі чи національності» [5, с. 64]. Зазначені школи ділилися за соціальною і національною ознакою. Ці типи були притаманні як школі з українською, так і російською мовою викладання.

У школах з російською мовою навчання, зокрема початкових і середніх, сільських і міських, двомовних і тримовних та школах-інтернатах, мали право навчатися всі бажаючі. У них навчалися діти різних національностей: білоруси, євреї, болгары, молдавани і гагаузи тощо [20, арк. 1]. Порівняно з школою з молдавською, угорською та польською мовами навчання, то там тільки навчалися діти молдавани, угорці і поляки [20, арк. 1]. Зазначимо, що школи з російською мовою навчання для дітей з вадами фізичного і розумового розвитку порівняно із середніми школами мали спрощені підручники [10, арк. 140-145].

У 1950/51 н.р. в Україні функціонувало 29.025 шкіл, з них 26.067 – українських, 2.632 – російських, 166 – молдавських, 101 – угорських, 13 – румунських, 1 – татарська та 39 шкіл з двома, трьома мовами навчання. На кінець 1952/53 н.р. в УРСР порівняно з 1950/51 н.р. діяло 28687 шкіл, у т.ч. 12563 – початкових, 11707 – семирічних, 4.417 – середніх; за мовною ознакою 25464 – українських, 2958 – російських, 175 – молдавських, 98 – угорських, 6 – польських [20, арк. 1-2; 22, арк. 2]. За даними Л. Д. Березівської, в 1953/54

н.р. усього налічувалося 29549 шкіл, у т.ч. 25192 – українських, 4027 – російських, 173 – молдавських, 98 – угорських, 6 – польських [1, с. 237]. Як бачимо, кількість шкіл з російською мовою навчання зростало.

Щодо організації навчального процесу шкіл з російською мовою навчання, то у порівняно з іншими школами національних меншин в УРСР російська школа мала всі привілеї та найкраще матеріальне й науково-технічне забезпечення. Це мало негативні впливи, бо українській школі часто бракувало найнеобхіднішого – навіть підручників. Школи національних меншин були ще гірше забезпечені. У кращому становищі були лише школи Закарпаття. Місцева влада та педагогічна громадськість надавали необхідну матеріальну та фінансову допомогу [20, арк. 1-2]. Зазначимо, що навчальні плани для шкіл з російською мовою навчання нічим, крім збільшення кількості годин на російську мову та літературу та вивченням російської культури, не відрізнялися від навчальних планів шкіл з українською, польською, молдавською та угорською мовами навчання [20, арк. 2; 23, арк.4-6].

Аналіз звітів Міністерства освіти УРСР про діяльність шкіл з російською мовою навчання м. Сталіно (нині Донецька) за 1950/51 н.р. свідчить про те, що в них навчання здійснювалося російською мовою, а мови національних меншин вивчалися по групах та факультативно. Також учні ділилися на групи для занять фізичною культурою (хлопці і дівчата) [17, арк. 195].

У процесі навчання у школах з російською мовою вивчалися елементи російської культури, а під час викладання рідної мови та літератури учні здобували знання і з історії свого народу.

Вивчення та аналіз звітів за 1951/52 н.р. та 1952/53 н.р. шкіл національних меншин Закарпатської області показав, що, за даними обласного району, школи були забезпечені загальним семирічним навчанням дітей рідною мовою. Кількість середніх шкіл також збільшилась – 58 проти 28 шкіл у 1946/47 н.р. (25 нових українських шкіл, 3 – російські й нарешті, вперше – 2 середні школи з угорською мовою навчання). Для випускників семирічок з угорською та румунською мовами навчання передбачалася можливість продовжувати навчання у 8-х класах з російською, українською чи угорською мовами [17, арк. 2-12]. Навіть для кращого засвоєння російської мови та літератури були створені спеціальні спрощені граматики для шкіл національних меншин.

У цілому в 1954/55 н.р. в УРСР працювало 26 середніх шкіл з виробничим навчанням, більша половина шкіл – з російською мовою навчання [21, арк. 14]. За дослідженнями Л. Д. Березівської, на початку 1956/57 н.р. в УРСР вже діяло 29517 шкіл, з них: 25182 – українські, 4072 – російські, 161 – молдавська, 98 – угорська, 4 – польські. Порівняно з 1953/54 н.р. у 1956/57 н.р. спостерігається зростання кількості російських і зменшення шкіл національних меншин [1, с. 250]. У 1966/67 н.р. в УРСР функціонувало 28977 шкіл. За мовами навчання вони розподілилися так: 23510 (4594 тис. учнів) – українською мовою навчання; 4723 (2646 тис. учнів) – російською; 124 – молдавською; 73 – угорською; 2 – польською та з двома мовами на-

вчання: українська і російська, угорська і російська, молдавська і російська та ін. [1, с. 285]. Як стверджує дослідниця «Незважаючи на неоднозначність шкільної політики радянського уряду, все-таки вона уможливила збільшення кількості навчальних закладів різних типів на українських землях (ШРМ, ШСМ, чоловічі і жіночі школи та ін.)» [5, с. 64].

Аналіз програм для шкіл з російською мовою показав, що порівняно з 50-ми раками в 1966 р. вони були удосконалені з таких предметів: російська та українська літератури, трудове навчання, історія, географія [19, арк. 5; 20, арк. 2-3]. Отже, у школах з російською мовою навчання постійно змінювався зміст навчання, а саме: удосконалювалися програми та навчальні плани; скасовувалися і вводилися нові предмети, збільшувалася кількість годин на вивчення російської мови та літератури.

Висновки. Проведений аналіз щорічних звітів, програм та навчальних планів про роботу шкіл з російською мовою навчання в контексті диференціації за 50-60-ті роки в УРСР показав, що в цей час простежується різнотипність шкіл з російською мовою навчання (школи робітничої й сільської молоді, роздільні і спільні, змішані (двомовні та тримовні школи), сільські або міські, денні середні, вечірні (змінні) й заочні середні школи працюючої молоді; школи-інтернати, спеціальні школи-інтернати для дітей з вадами фізичного і розумового розвитку; технікуми та інші середні й вищі навчальні заклади); значне збільшення кількості годин на російську мову та літературу; найкраще забезпечення матеріально-технічним приладдям, підручниками, методичною та навчальною літературою; зростання кількості шкіл з російською мовою навчання.

Проведений науковий пошук не вичерпує всіх питань означеної проблеми. Перспективи подальшого дослідження пов'язані з поглибленим вивченням розвитку шкіл з російською мовою навчання у контексті диференціації загальної середньої освіти в УРСР (50-60-ті роки ХХ ст.).

Література

1. Березівська Л. Д. Реформування шкільної освіти в Україні у ХХ столітті : [монографія] / Л. Д. Березівська. – К. : Богданова А. М., 2008. – 406 с.
2. Баран В., Даниленко В. «Відлига» в культурному житті УРСР на зламі 50-60-рр / В. Баран, В. Даниленко // Історія України. – 2001. – №17 (трав.). – С.1-4.
3. Білодід І. К. Розвиток мов соціалістичних націй СРСР / І. К. Білодід. – К. : Наук. думка, 1967. – 287 с.;
4. Відродження шкіл національних меншин на Україні (із фондів музею) / За ред. А. І. Кирпач А. І., Тригубенко В. В., Ліханова І. Г. – К. : Педагогічний музей України. Крижопіль друк, 1993. – 30 с.
5. Державна політика щодо диференціації організації та змісту шкільної освіти в Україні (кінець 30-х – перша половина 50-х рр. ХХ століття) / Л. Д. Березівська // Освіта та педагогічна наука. – 2013. – № 4 (159). – С. 59-66.

6. Етнічний склад населення Української РСР: Статистико-картографічне дослідження / В. І. Наулко . – К. : Наукова думка, 1965 . – 136 с.
7. Итоги Всесоюзной переписи населения 1959 года. Украинская ССР. – М. : Госсиздат ЦСУ СССР, 1963. – 210 с.
8. Костомаров В. Г. Программа КПСС о русском языке. – М., 1963. – 61 с.
9. Легун Ю. В. Розвиток науки в Україні у 60-х роках ХХ ст. : Дис...канд. іст. наук. – К., 1995. – 204 с.
10. Національна доктрина розвитку освіти // Кремень В. Г. Освіта і наука України : шляхи модернізації : (Факти, роздуми, перспективи) / В. Г. Кремень. – К. : Грамота, 2003. – С.178-201.
11. Національні меншини України у ХХ столітті: політико-правовий аспект / М. І. Панчук, В. А. Войналович, О. І. Галенко, М. Геник, Т. Горбань, О. Жерноклеєв, Ю. Зінченко, О. Калакура, В. Котигоренко; ред. : І. Ф. Курас; Інститут політичних і етнонаціональних досліджень НАН України. – К., 2000. – 358 с.
12. Політична історія України ХХ століття: У 6 т. – Т.6. Від тоталітаризму до демократії (1945-2002) / О. М. Майборода, Ю. І. Шаповал. – К. : Генеза, 2003. – 696 с.
13. Попп Р. П. Інтелігенція Львова в 1944-1953 роках (історико-соціологічний аспект) : Дис... канд. іст. наук. – Львів, 2003. – 206 с.
14. Русифікація освітньої сфери України 50-80-х років ХХ ст. у сучасній історіографії [Текст] / Н. Брехунець // Історичний журнал : Наукове громадсько-політичне видання. – 2004. - № 6/7. – С. 96-103.
15. Українська культурна парадигма другої половини ХХ століття // Українська та зарубіжна культура: Навчальний посібник / За ред. М. М. Заковича. – К., 2000. – С.583-593.
16. ЦДАВО України. – Ф.1. – Оп.24. – Спр.4925. – Арк.115.
17. ЦДАВО України. – Ф.166. – Оп.2. – Спр.2188. – Арк.155.
18. ЦДАВО України. – Ф.166. – Оп.15. – Спр. 1346. – Арк. 231.
19. ЦДАВО України. – Ф.166. – Оп.15. – Спр. 1347. – Т. II Арк. 207
20. ЦДАВО України. – Ф.166. – Оп.15. – Спр. 1348. – Арк. 131
21. ЦДАВО України. – Ф.166. – Оп.15. – Спр.1544. – Арк.198.
22. ЦДАВО України. – Ф.166. – Оп.15. – Спр.1933. – Арк.7.
23. ЦДАВО України. – Ф.166. – Оп.15. – Спр. 2130. – Арк. 146
24. Шевченко Л. А. Культурно-ідеологічні процеси в Україні у 40-50-х рр. // УІЖ. – 1992. – №7-8. -С.39-50.

References

1. Bereziv's'ka L. D. Reformuvannia shkil'noi osvity v Ukraini u XX stolitti : [monohrafiia] / L. D. Bereziv's'ka. – К. : Bohdanova A. M., 2008. – 406 s.
2. Baran V., Danilenko V. «Vidlyha» v kul'turnomu zhytti URSSR na zlami 50-60-rr / V. Baran, V. Danilenko // Istoriiia Ukraini. – 2001. – №17 (trav.). – S.1-4.

3. Bilodid I. K. Rozvytok mov sotsialistichnykh natsii SRSR / I. K. Bilodid. – K. : Nauk. dumka, 1967. – 287 s.;

4. Vidrozhennia shkil natsional'nykh menshyn na Ukraini (iz fondiv muzeiu) / Za red. A. I. Kirpach A. I., Trihubenko V. V., Lihanova I. H. – K. : Pedahohichniï muzei` Ukraini. Kryzhopil` druk, 1993. – 30 s.

5. Derzhavna polityka shchodo diferentsiatsii orhanizatsii ta zmistu shkil`noi osvity v Ukraini (kinets 30-kh – persha polovyna 50-kh rr. XX stolittia) / L. D. Berezivs`ka // Osvita ta pedahohichna nauka. – 2013. – № 4 (159). – S. 59-66.

6. Etnichniy` sklad naselennia Ukrainy` koi RSR: Statystyko-kartohrafichne doslidzhennia / V. I. Naulko . – K. : Naukova dumka, 1965 . – 136 s.

7. Itogi Vsesoiuznoi` perepsi naseleniia 1959 goda, Ukrainskaia SSR. – M. : Gossizdat TCSU SSSR, 1963. – 210 s.

8. Kostomarov V. G. Programma KPSS o russkom iazy`ke. – M., 1963. – 61 s.

9. Legun Iu. V. Rozvytok nauky v Ukraini u 60-kh rokakh XX st. : Dis...kand. ist. nauk. – K., 1995. – 204 s.

10. Natsional`na doktryna rozvytku osvity // Kremen` V. H. Osvita i nauka Ukrainy : shliakhy modernizatsii : (Fakty, rozдумы, perspektyvy) / V. H. Kremen`. – K. : Hramota, 2003. – S.178-201.

11. Natsional`ni menshyny Ukrainy u XX stolitti: polityko-pravovyi` aspekt / M. I. Panchuk, V. A. Voi`nalovych, O. I. Halenko, M. Henik, T. Horban`, O. Zhernokleev, Iu. Zinchenko, O. Kalakura, V. Kotihorenko; red. : I. F. Kuras; Institut politichnykh i etnonatsional`nykh doslidzhen` NAN Ukrainy. – K., 2000. – 358 s.

12. Politichna istoriia Ukrainy XX stolittia: U 6 t. – T.6. Vid totalitarizmu do demokratii (1945-2002) / O. M. Mai`boroda, Iu. I. Shapoval. – K. : Heneza, 2003. – 696 s.

13. Popp R. P. Inteligentsiia L`vova v 1944-1953 rokakh (istoryko-sotsiolohichniy` aspekt) : Dys... kand. ist. nauk. – L`viv, 2003. – 206 s.

14. Rusifikatsiia osvitnoi sfery Ukrainy 50-80-kh rokiv XX st. u suchasnyi istoriografii [Tekst] / N. Brekhunets` // Istorychnyi zhurnal : Naukove hromads`ko-politichne vydannia. – 2004. – № 6/7. – S. 96-103.

15. Ukrainy`ka kul`turna paradyhma druhoi polovyny XX stolittia // Ukrainy`ka ta zarubizhna kul`tura: Navchal`nyi posibnyk / Za red. M. M. Zakovicha. – K., 2000. – S.583-593.

16. TCDAVO Ukrainy. – F.1. – Op.24. – Spr.4925. – Ark.115.

17. TCDAVO Ukrainy. – F.166. – Op.2. – Spr.2188. – Ark.155.

18. TCDAVO Ukrainy. – F.166. – Op.15. – Spr. 1346. – Ark. 231.

19. TCDAVO Ukrainy. – F.166. – Op.15. – Spr. 1347. – T. II Ark. 207

20. TCDAVO Ukrainy. – F.166. – Op.15. – Spr. 1348. – Ark. 131

21. TCDAVO Ukrainy. – F.166. – Op.15. – Spr.1544. – Ark.198.

22. TCDAVO Ukrainy. – F.166. – Op.15. – Spr.1933. – Ark.7.

23. TCDAVO Ukrainy. – F.166. – Op.15. – Spr. 2130. – Ark. 146

24. Shevchenko L. A. Kul`turno-ideolohichni protsesy v Ukraini u 40-50-kh rr. // UIZH. – 1992. – №7-8. -S.39-50.

Шевченко С. М.

**РАЗВИТИЕ ШКОЛ С РУССКИМ ЯЗЫКОМ ОБУЧЕНИЯ
В КОНТЕКСТЕ ДИФФЕРЕНЦИАЦИИ ОБЩЕГО СРЕДНЕГО
ОБРАЗОВАНИЯ В УССР (50-60-Е ГОДЫ XX В.)**

В статье проанализирована деятельность школ с русским языком учебы в контексте дифференциации общего среднего образования в УССР (50-60-ые годы XX ст.); раскрыт вопрос организации учебного процесса в школах с русским языком учебы; показано развитие сети этих учебных заведений на территории Украины.

***Ключевые слова:** школы с русским языком учебы, организация учебного процесса, программы, учебные планы, предметы, внешняя дифференциация, советская Украина.*

Shevchenko S. M.

**THE DEVELOPMENT OF THE SCHOOLS WITH THE RUSSIAN
LANGUAGE AS A TEACHING ONE IN THE CONTEXT OF THE
DIFFERENTIATION OF THE COMPREHENSIVE SECONDARY
EDUCATION IN THE UKRAINIAN USSR (50-60-S OF THE XX
CENTURY)**

In the article activity of schools is analysed with Russian of studies in the context of differentiation of universal middle education in Ukrainian Soviet Socialistic Republic (50-60th XX of century); the question of organization of educational process is exposed in schools with Russian of studies; development of network of these educational establishments is shown on territory of Ukraine.

***Keywords:** schools with Russian of studies, organization of educational process, program, curricula, objects, external differentiation, soviet Ukraine.*